

Hőseink újabb szavai és a jelen

Gondolatok a könyvtárban

Líránkban tételes történelemkönyv van elrejtve, viszonylag vaskosabb ez, mint bármelyik kortárs európai költészetben. Lapozzuk fel az antológiákat: ahogy az Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig közeledünk, a „történelmi versek“ (Szócs Géza) száma egyre szaporodik. Babits Mihály ítélete: „A költőt csak az érdekli az életből, ami szimbolikus jelentőségű; nem önmagáért érdekli az élet, hanem azért, amit *jelent*“ — a történelemre is érvényes: a költőt az érdekli a történelemből, ami valamit *jelent*. Bömbölnék az ágyúk, kattognak a gépfegyverek, pengecsattogás és fegyvercsörtetés zaja hallszik a „történelmi versekből“, percegnek a pennák az árku-sokon, régies sorok és formák szólalnak meg kattogva. Itt *történelmi események* kísértének, amott *világtörténelmi emberek* (Hegel) és az írás művészei, ismét másutt *nemzeti hősök* élednek és vívják örök harcukat az örök célokért. „Mert ha régmúlt korok titkát nem mondják el a könyvek, / kit kövessen, kérdem, a késő ivadék?“ — írja Benzo, Alba püspöke a XII. században; ám a modern líra nem tűri és szö-vegi sajátosságai miatt sem tudja megoldani a moralizálást. Ronsard, Goethe és oly sokan mások számára a köztársaság korabeli Róma az *aranykor*, amelybe a jelen erkölcsi züllöttségéből menekülni lehet, vagy merengeni rajta — ezt tette később a romantika rom-költészete is. Zrínyi, Berzsenyi, Vörösmarty a történelem-mel ébresztik a nemzetet. De mit jelent a mai líra számára a történelem vagy a világtörténelmi ember? — tárgy nem lehet, mint ilyen, végképp a történettudományoké. Nos, elsősorban azt, ami Adynak Dózsa György, Esze Tamás és az új, kan Báthori Erzsébet volt: szimbólumot. Ám a szimbólumok is változtatják jelentésüket. E jelentésváltozás azonban meghatározott: mindenkor a közösség sorskérdése ad a szimbólumnak jelenvaló jelentést. Az a párbeszéd pedig, amelyet a költő folytat a történelem számára jelentéssel tényeivel vagy a világtörténelmi emberekkel, hogy azokat a jelenben érvényes szimbólumokká avassa, maga *forma*.

De lapozzuk a romániai magyar lírában elrejtett történelemkönyvet*:

Janus Pannonius

„A korán halt költők szívéből / haláluk után évszázadokkal / csak ennyi maradt: hazám.“ (Lászlóffy Aladár: *Janus Pannonius emléke*)

Dózsa György

„A parasztkirály elbújt itt a földön / és dugdossa a tüzes koronát.“ (Farkas Árpád: *A korona*)

„Se békém se bűnöm nincsen, / ropogok halotti ingben; / megtöretésem a testé — / pusztítanak tökéletessé. / Kutyák a parázsló Holdra: uszultak torkomra, torra, / marnak, hogy vonítsak, / mosolygok — s vonítanak, / fenséges fölényrel látom / gyönyörű fölfalatásom.“ (Farkas Árpád: *Dózsa-arc*)

„Könyörgő szemük nem győz napba nézni, / de reményük vakul, de a hitük fárad. / Beszélők terelik, pennások édesgetik másra a szót. / Nem vagyunk, nem lehetünk, ne legyünk vigasztalók.“ (Király László: *Dózsa György imája*, 1514)

Heltai Gáspár

„Rejtheti hómitológia arcuk, a testük, a hangjuk: / Szellem elé akadályt

* E válogatás az utóbbi tíz év lírájából, teljesen szubjektív szempontok szerint történt. Mégis: igyekeztem a *vershelyzetet* nem idézni, amire főként figyeltem (nem minden Horváth János-i egységesítés nélkül), az a lírai alany alapviszonya a kulcseménynek tekintett történelmi tényhez. Az erre vonatkozó idézetekből áll össze a „történelemkönyv“.

nem vet a téli idő. / Távoli emberek ők, de ha fagy jó, szól iga-rontó / gondolatuk, melegít, s lelkeken olvad a jég. / Nem kell semmire várnod: vedd hát könyveik, olvasd. / Gondod semmibe hull, s ez tart meg, nem egyéb.“ (Király László: *A régi mesterek. Heltai*)

Tinódi Lantos Sebestyén

„Tinódi Sebestyén *sem adományért / sem barátságért sem félelemért / halálutánra / hamisat / nem hagyott hátra*“ (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [„Végemlékőzet“]*)

„Bévehetetlen vár csellel meg van véve. / Rontják köveit, győznek végre. / Hegyeiken át özönlenek nagy sereggel, / Ablak előtt idegen nép vidámkodik reggel. / Nem megy ez egyébre, egyedül a vérre, / mert már nem vörösbe, sem pedig fehérbe.“ (Király László: *A régi mesterek. Tinódi*)

Balassi Bálint

„van-e ott a huszadik század végén / szebb dolog az összefogásnál?“ (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [Mellékdal]*)

Szenczi Molnár Albert

„Meddig él? Gyötrik vallató mód / — miként testet nyomorult zsoldosok — / emésztik izzóvá a lelket *lehető / zsoldárok, könyvek, grammatikák. / Meddig?! És minek?! — Ennyi.*“ (Király László: *A régi mesterek. Szenci Molnár Albert*)

Apáczai Csere János

„De mit ér tudni egy kor teljes / tudását, ha nem az igazi, / az érvényes már? De milyen / öreg fiatalok beszélnek hozzánk / odaátról! Néha úgy érzem / magam hiányozni egy másik / korból, és itt is fölösleges / lehetek? Gyűjtjük tovább / a mindent.“ (Lászlóffy Aladár: *Apáczai enciklopédiája*)

„Ezeket a teleket / még Apáczai Csere János se bírta.“ (Lászlóffy Aladár: *Tél*)

„Mindig a könyvig legalább, / könyvtől könyvig elgyalogol / valahogy az ember, a szív / megáll, az ember nem áll meg, / orcája veritékével emeli, beteszi / könyvek nagykapuját.“ (Lászlóffy Aladár: *Az olvasó Apáczai. [A nagykapu]*)

„A tél, a tél, megjött a könyvek / ideje, idege. A hajdankor közepén / vagyunk, mindig csak ez a tél / látszik ki a régóta tartó / havazásból, mindig csak ez az / este olvas bele a tovább / történi világba.“ (Lászlóffy Aladár: *Az olvasó Apáczai. [A dátum]*)

„Nem kapaszkodott elvérző seregbe / mégis menekülőként fut haza / vissza se fordult Európa / felé de arcába csap érzi / az elhajított utak ostora / ott-hona üszkös küszöbére ülve / anyanyelven kezdi motyogni / mi krónikákban csillagokban nincs megírva / s gyűjtené már jobb híján hazát kereső / éhezőkől holdkórosokból / súlyos könyvforgatáshoz seregét.“ (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [Apáczai]*)

Zrínyi Miklós

„meddig hallgattok Montecuccolikra / valót-velót-veszejtő visszavonulás ez / s mások kacagva kocognak keresztül / előre / hátra / kényelmet követelve a haza / kihülő testrészein.“ (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [Történelmi vadászatok]*)

Bethlen Miklós

„Pennámat fogva mintha a hóhérkezet látnám remeg de rettentő sok szitok átok halálfenyegetés közepette is őrzöm egyetlen ellenségtől kapott kitüntetésemet TE NEM CSÁSZÁR HANEM RÁKÓCZI KANCELLÁRIUSA VAGY (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [A rab kancellár]*)

Mikes Kelemen

„majd ha rákhátán halad az időnk / mérgez belül megemésztetlenül / a veszett jóllakottság s restség / milyen más halált mérhetsz Istenünk miránk? / hosszú *haragos koplalást?* (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [Mikes látomása Lengyelhonban]*)

Kazinczy Ferenc

„Numero kettőben / kapott / szállást, — ahol majd egy fő otthoni / hagyma lesz a hazája. — Ágyba / parancsolta meggyötört tagjait. / Hajnalban szinte

már előtte kelt a mondat / — ott állt a nyitott ablakban —: / „Gyönyörű lakás, de szabadnak.“ (Kányádi Sándor: *Kufsteini grádcok éneke*)

Kőrösi Csoma Sándor

„A gerincemre öltözködtek lassan. / A szívdobogások is csöndben ideérnek. / De hogyha végigmennék most a Csiki utcán / füles sapkában —, kiröhög- nétek!“ (Farkas Árpád: *Kőrösi Csoma Sándor*)

Bolyai János

„Teremtő? — Én — és jobban, mint ő! — / teremtek, ölve őt! — / Mi több — nem emelek kalapot / a sarki mészáros előtt.“ (Szilágyi Domokos: *Bolyai János Vásárhelyütt*)

„Csak hegedül. Konkrét kis este van. / A vallomás a többiek nevével. / A csont nem ég, a rég kivégzett földet / még egyszer nem lehet bitóra húzni. / Csak hegedül, és egy falu a tér. / Tíz jejenye és ezernyolcszázhatvan.“ (Lászlóffy Aladár: *Bolyai hegedűje. [Appendix]*)

Gábor Áron

„Én tudom már, hogy nincs menekvés, / de részes vagyok benne, s tenni kell, / megfojthat a szánkba preckelt föld, megvakíthat, / rajta rágtunk, hát illő, / ha ő kever el késeivel, köveivel... (Magyari Lajos: *Gábor Áron Kökösnél*)

„Behunytam a szemem, hátha úgy meglátnám / Gábor Áron mestert szürke paripáján: / Prázmár felől szörnnyű por és füst kavargott / s dörögtek a hídfőn a székely harangok.“ (Kányádi Sándor: *A kökösi hídon*)

„s ő meghalt inkább, mintsem éljen, / ha győzni nem tudott.“ (Holló Ernő: *A kökösi mezőn*)

Petőfi Sándor

„Ma találkoztam vele kint a strandon, / vézna volt nagyon, s egyre panasz- kodott, / leszólította a minap egy rendőr, / mert dús haja túl hosszan lobo- gott, / s mondta, erkölcsről szónokolt neki... — // Zászlóként nőttek fölé versei... / [...] s mondta, most más mesterséghez fogna —“ (Tömöry Péter: *Petőfi*)

„Élete üstökös-tündöklése / kegyetlen jeleket éget az égre, / s az időtlen rengésű kukoricásból / halála századunk fölé lángol, / s bünt bocsájt ránk, hogy kívánni merjük / szerelmét, sorsát hittelen hittel. / Kelj föl bennünk, és járj, Petőfi Sándor!“ (Király László: *A régi mesterek. Petőfi-arc*)

„azt akarják, hogy most bokázva tisztelegjek / beharapott ajakkal én akinek nyelvén nyelve alatt / feszül minden szuronyos szó / (Kaszárnyában nincs ilyen irgalmatlan önfegyelem) / körülöttem csupa bokázó / generális gőgös görgeyk vakbuzgón fenyítő vetterek / nyakravalót és kesztyűt mentenek a szabadság helyett“ (Lászlóffy Csaba: *Szavaink szépapái. [Petőfi]*)

Természetesen a világtörténelemlről sem feledkezhetünk meg. Íme:

Kolumbusz Kristóf

„Tudom, mikor, merről és hogy indultam; / alku nélkül álltam az útba: / te elém, — s én melléd úsztam; / nem kértem MÁST, csak kenyeret / (árnyékot, vigaszt, egyebet), / mentem, mentem, mert mennem kellett / melletted, / s magamtól, de távol estem;“ (Palocsay Zsigmond: *Kolumbusz imája*)

Kopernikusz

„Bocsásd meg nékem Istenem / hogy legfőbb hitem lett az értelem / a moz- gás a mi menedékünk / a megkötözött fény mint máglya nekünk / hamut terem csak — ne hidd ó Uram / hogy bolygónk játékként is visszazuhan / valaha is öntelt öledbe“ (Lászlóffy Csaba: *Kopernikusz imája*)

Erazmus

„Együtt érkezem ama korokkal, melyekből összeállnak kemény han / gula- taim. / Nagy ember. / Nagy ősz. / Roppant tömeg. / De hát az emlékek köz- sen tudják, mi az igazság.“ (Lászlóffy Aladár: *Erazmus sirja*)

Lenin

„ki állította, hogy én csak bátor lehetek / többmillió szétmálló szájból / szo- rítottam ki a kemény szót *szabadság* / s most olyasmit kell kérnem tőlük / amit az ember csak belső parancsra tehet meg / öljétek meg önmagatokból

azt ami / teljes halált hoz / a széthúrást és a tudatlanságot / az éhség árulását az agy ellen / különben felajzott forradalmunk / csak töredék marad / mint az örök hó útján elakadt / első és utolsó vers ott a száműzetésben“ (Lászlóffy Csaba: 1921. március 7.)

Brâncuși

„hiába kereste a régi játszótársakat, akiket / a faluban nem talált; ki tudja hol s milyen / földbe temette őket a háború?...“ (Kányádi Sándor: *Legenda Brâncuși Végtelen-országáról*)

Janus Pannonius, Dózsa György, Heltai Gáspár, Tinódi Lantos Sebestyén, Balassi Bálint, Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, Zrínyi Miklós, Bethlen Miklós, Mikes Kelemen, Kazinczy Ferenc, Körösi Csoma Sándor, Bolyai János, Gábor Áron, Petőfi Sándor — kevés kivétellel, amint Lászlóffy írja *Vivat academia* című versében: „Együtt a tudás szelid lovagjai“. A kultúrtörténet (jelesül az erdélyi művelődéstörténet) főszereplőit — a helyzeti adottságok mellett — valószínűleg a kutatás és a könyvkiadás, az évfordulók kedvező alkalmai is szülik a líra eszményi alakjaivá, keretszemélyiségekké és formákká. És természetesen a hagyományra is figyelniünk kell: Áprily és a Házsongárd, a volt professzorok — egyszóval mai líránk előidejének alaphelyzetei nem múlhatnak el nyomtalanul. Nyugatos műveltség, fölényes tudás, kimagasló tehetség, támadhatatlan erkölcsiség (a tudomány és a nép szolgálata, illetve aszkézis) és bizony közös sors is, leginkább Hermányi Dienes József egyik anekdotájával jelezhető: „Tótfalusi Kis Miklós majd csuda vala a bölcs Belgiumban, e tudatlan Erdély pedig csúfot űze a megbecsülhetetlen emberen“ — íme, a történelmi keretszemélyiség ideáltípusa.

Annak, hogy a hetvenes években a romániai magyar líra kiemelkedő költői fokozottan „történelmi vers“ formában keresnek választ mindazokra a kérdésekre, amelyek a keretszemélyiségeket is foglalkoztatják, annak közvetlen okai leginkább a morális tudat szerkezetváltozásával írhatóak le. Azt, amit „hurraul kikeletnek“ neveznek — „egy nyelv, amelyet meg kell tanulni elfeledni“ (Szilágyi Domokos) —, nem lehet elfeledni a „hurraul kikelet“ nyelvén, az utópia és az utópia megvalósulásához fűződő illúziók pozitív tagadása az utópia és az illúziók nyelvének radikális megváltoztatását feltételezi. Am hogyan lehet radikálisan megváltoztatni az utópiák nyelvét, ha maga az utópia tárgya és elvei (látszólag vagy valóságosan) ugyanazok maradnak? (A radikális nyelvváltoztatás a költészet alapvető kérdése — az állandó újjászületés feltétele —, a változtatást az utópia tárgyának és elveinek azonosságán belül, azoktól viszonylag függetlenül, azokat és idiomatizmusait a nyelvből kiküszöbölve kell elvégezni, mégpedig úgy, hogy az új nyelv a morális tudat szerkezetváltozását — amelynek okozata — ne rejtse, hanem pontosan kifejezze az (szolgálja.) Mindezt a történelmi emfázissal* lehet leginkább elérni: elővenni a korabeli olvasmányt, felolteni a korabeli érzelmeket, megjelenni az értékkritériumokat és az őket működtető elveket, az életvitel evidenciáit és konfliktusait, s máris beszél Kazinczy, máris töpreng Dózsa, tervez és bizonygat Apáczai, és Tinódi tabulatúrájáról leröppennek a krónika lantmadarai. A történelmi *argumentum ad hominem* logikája működik itt: a kérdés helyes feltevésének módja egyben az érvényes forma evidenciája. A puszta áttekintés is elegendő annak felismeréséhez, hogy líránk e fejlődésvonala (amely 1976-ban éri el csúcspontját Király László *Sétalovaglás*, Lászlóffy Aladár *A hétfejtű üzenet* és Lászlóffy Csaba *Levelek az időből* című, többnyire „történelmi verseket“ tartalmazó könyveivel) nem elsősorban a politikai történelem kiemelkedő személyiségeit tekinti keretszemélyiségeknek, nem a történelmi eseményt választja vershelyzetnek. Ennek több oka van. Az első és legfontosabb a művelődéstörténet kiemelkedő alakjainak egyértelműen pozitív megítélése, ami abban az egyszerűsítő tételben fejezhető ki, hogy *a kultúra jó*. (Ehhez a következő illúzió tapadhat: ami kulturálisan jó, az politikailag eredményes céltevékenység.) A krónika, tudomány, irodalom, zene bajnokaira maradék nélkül érvényes az, amit Hegel a „világtörténelmi emberekről“ mond: „Világukban ők a leglehetőbbak, s legjobban tudják, miről van szó; s amit tesznek, helyes. A többiek szükségképp engedelmeskednek nekik, mert érzik azt. Beszédeik, cselekedeteik a legjobbat alkotják, amit mondani, amit tenni lehet.“ (*Előadások a világtörténet filozófiájáról*) Meggondolkoztató az is, hogy vajon miért hiányzik a

* Leginkább Németh László szavaival jelezhető a fogalom tartalma: „Miért induljak a múltba másoktól kölcsonzót általánosításokkal? Embereket keresek, akik hajlandók összeismerkedni velem. Föltűnik egy név, a név körül néhány adat. Olvasok. Elolvasom, ami fontos, de még inkább, ami nem fontos, és várom, mi lesz. Lehet, hogy a név megmarad sőtét névnek, de lehet, hogy kigyűl, s körülötte egy darabka élet is fölereng. S akkor, alázatos lámpagyújtogató, tovább megyek. Tudom, hogy nem világíthatom ki az éjszakát, de a sok lámpa mégiscsak megvilágít valamit amit a képzelet folytatni tud.“ (*Sylvester nyelviana*)

történelmi esemény mint a keretszemélyiséghez hasonló szimbólum? Ugyanis az előbbinek is lehet az utóbbihoz hasonló szimbolikus értéke. Elég, ha csak az Adynál fellelhető Vereckére, Dévényre, a lengyel költészet Westerplattéjára gondolunk. Abban, hogy egyre inkább a művelődéstörténet kiemelkedő alakjai válnak keretszemélyiségekké, sok veszély is rejlik, és a kritika nem mulaszthatja el jelezni ezeket. A „tudás szelíd lovagjai“, ha kizárólagosak, a fent jelzett illúziót táplálhatják, ugyanakkor egyértelműen értékes és egynemű világukkal egy olyan költői nyelvet hívnak életre, amely a jelen konfliktusainak a konfliktusok sokkal szűkebb történelmi modelljét felelteti meg. (Mert amikor a tükörbe nézünk, látjuk arcunkat, szemünk mozgásait és a mimikát, az arc részleteit, de senki sem várhatja a tükörtől, hogy megmutassa: mi van a csukott száj mögött, és hogy a piramidális és extrapiramidális pályákon miként halad az információit hordozó töltés. Ez a tükörön túli világ titka.)

Miből áll e modell? Szolgálat—ennek elutasítása; szabadság—tekintély, értelmes és szükségszerű halál—erkölcstelen (mert hatalom ajándékozta) élet, nagyság—törpeség, elvont fennköltség—a jelen értetlensége, előrelátás (siker)—rövidlátás (történelmi vereség), az elvont lehetőségek gazdagsága—a konkrét adottságok földhözragadsága, helytállás—áruulás... és a verseket építő ellentéteket tovább sorolhatnánk. Ott, ahol a forma a szimbólum mai jelentésének lebontása és megtelepedése — főként Király László járja ezt az utat —, a történelmi vers az egyértelmű jó—rossz ellentéte úgy épül, hogy csak a jó vagy csak a rossz a tartalma. Attól függően, hogy melyik adott, a másik virtuális. Ott viszont, ahol az ellentétek szövegbeni változtatása révén a dramatizálás is fellelhető, a vers nemegyszer moralizáló történelmi tabló lesz, nem egy esetben visszaesés a romantikus hiperbolizáláshoz. Nem ritka az egyszerű beleélő értelmezés sem, a megverselt történelem. Költőileg hatásos és az erkölcsi antinómiákra sikerrel mutat rá a keretszemélyiségnek mint kortársnak a szerepeltetése (Farkas Árpád). A formaminőség azonban végső soron a *kultúra jó* dogma függvénye. És ugyanez a szemlélet és elv jellemzi líráink tételes világtörténelmét is, az ellentétek minősége itt egyszerűen a világhelyzetből fakadó egyetemes magasabb fokának függvénye.

Itt újra felmerül a kérdés: vajon a „hurrául kikelet“ kozmikus nyelvek és az ahhoz kapcsolódó utópiáknak és illúzióknak leküzdéséhez hogyan járulhat hozzá a „történelmi vers“ elvont és egyértelmű konfliktusmezeje, a jelen tárgynyelvtől távollevő történelmi idiomatizmusai? Elsősorban funkciója révén: a múlt értékei a tudat evidenciáivá kell váljanak, amennyiben értékek, az evidencia természetéhez pedig elválaszthatatlanul hozzátartozik, hogy az a tudat evidenciája, tehát általános és folyamatos. A folyamatos értékválasztás így az evidens értékek hatásmezejében mehet végbe, ami az értékrendszer szervességének biztosítéka. Helyzeti adottságaink ezért kiüntetett szerepet és jelentőséget biztosítanak a „történelmi versnek“. Ettől függetlenül azonban a „történelmi vers“ nyelve mint szimbolikus nyelv, mint nem a jelen nyelve, hanem a jelent a történelmi hagyomány és tudat konvenciórendszeri által jelölő nyelv — nem *helyettesítheti* a jelen nyelvet. A költészet tárgynyelve kiküszöbölhetetlenül, ontikailag a jelen nyelve. A „történelmi vers“, azáltal, hogy érvényes értékrendszereket közvetít, hogy a konfliktusokkal kapcsolatos helyes ideológiai választás típusait közvetíti, alakítja a jelen (írott) tárgynyelvet. A jelen nyelvi tudatát a „történelmi vers“ így közvetíti önmagának. Mivel történelminek felfogott általánossága költőileg közvetíti, a jelen tárgynyelve meghaladja jelenidejűségének közvetlenségét. Ezáltal e közvetlenségnek kevésbé kiszolgáltatott. A „történelmi vers“ a jelennek így egyfajta közvetettséget, öntranszcendenciát biztosít, ami a jelen helyes értékválasztásaihoz segít hozzá. A tulajdonképpeni, teljes közvetítést a jelen tárgynyelvének *nem* történelmileg felfogott általánossága biztosítja. A tulajdonképpeni közvetítés megvalósítója a jelen tárgynyelvének saját általánossága, a jelenvaló forma.

E premisszák alapján értékelhetjük összefoglalóan a „történelmi vers“ szerepét:

A „történelmi vers“ részleges általánossága, a történelmi általánosság (mint ilyen) a közvetítésnek ezt a funkcióját a jelen írott tárgynyelve általánossági kritériumainak („hurrául kikelet“, utópia, illúzió) megkérdőjelezése korában, tehát átmenetileg biztosítja szembevetően. A jelen tárgynyelvével adekvát általánosság (az őt közvetítő) és a vele „történelmi“ viszonyban levő általánosság a költészetben is bizonyos viszonyban (és arányban) áll egymással, a kortudat és történelmi tudat általában vett viszonyának megfelelően.

A romániai magyar költészetben a hetvenes évek közepén az utóbbi került kulcs helyzetbe.

Egyed Péter

A szabadság vonzásában

Erdélynek az 1595—1601 közé eső oly zaklatott, annyira viharos századfordulói éveiben, a számottevő világpolitikai fordulatok érlelődésének idején a székely szabadság kérdését ismét napirendre tűzte a történelem. Ezeket a vészterhes és emberpusztító s ugyanakkor dicsőséges napokat eleveníti meg könyvében* Demény Lajos. A szerző a nemzetközi síkon folyó küzdelem keretében, a hatalomért versengő birodalmak, vezérférfiak harcának összefüggésrendjében szemlélve kíséri nyomon a jobbágyi állapotba sülyedt székelyek sorsát. Az a mód, ahogyan a történésekről beszámol, azt is kétségtelenné teszi, hogy Demény Lajos a szabadságuk visszahódításáért küzdő székelyek mellett áll, ügyüket igaznak, lázadó indulataikat jogosultnak, erőfeszítéseiket hősinek érzi. A kismonográfia tehát műfajilag hagyományos, eseménytörténeti jellegű írás, szemléletmódjában pedig a határozott állásfoglalást választó értekezés. Ezekről a kérdésekről kellene még néhány szót szólnom.

A múltidézésben valamikor szinte kizárólagos eseménytörténeti forma ellen jómagam sokat lázadoztam, s ma is valom — a győzelmet is immáron közelebb érezvén — a „történeti szociográfia“ szükségességét. Szeretném tehát, ha a múltjukat birtokolni vágyók előtt mélyebben tárulna fel a társadalmi alakulatok szerves életrendje, a szerkezet és működése, a dolgos hétköznapi életvitel, az embercsoportok gondolkodásmódja; mégpedig minél teljesebben, minél több bizonyosság — esetleg még számokban is kifejezhető arányok, tendenciák — tükrében. Demény Lajos könyve ugyanakkor ismét megerősített abbéli hitemben, hogy nem uralomcserere kell törekednünk. Nem kiiktatni kell a klaszszikus formát a történeti ábrázolási módok, lehetőségek közül, hanem ráépíteni az említett alapra, ötvözni annak eredményeivel, hogy teljesebb legyen az egész, hiánytalanná soha sem tökéletesedő múltrekonstrukció.

Ennek a műfajnak a társadalmi szerepe, haszna könnyen felmérhető, ha leltárt készítünk arról, mi is jelent meg magyar nyelvűen (polgári elődök nézeteivel terhelten) a régmúlt időkben, s milyen kevés az új „elbeszélő“, a múlt „történéseit“ felidéző irodalom. Szép eredménye a hazai művelődéspolitiká-

nak a történeti források, emlékiratok, naplók, levelezések kiadása. A művelődéstörténet szintén régen túljutott a kezdeteken, s igen jó termést ígérő; a tárgul olvasói érdeklődés pedig ma már a történelmi statisztika szilárd önismerteti alapvetését is igényli. Ebben az együttes munkálkodásában annak szintén sokkal inkább szóhoz kell jutnia, aki Deményhez hasonlóan a háborús küzdelmek, a társadalmi csoportok krónikásvá szegődik el.

A szerkezet, a termelőmód elemei felől szemlélve, a gazdaságtörténet síkján elemezve semmi újat sem hoz Erdélynek ez a századforduló. Nem kerül sor jelentősebb fordulatra, nem bomlik ki új szakasza a fejlődésnek. Van viszont — hullámzó módon ugyan, de kétségbevonhatatlanul érvényesülő — megtorpanás. Megfigyelték, s le is írták a korábbi fejlődés megrekedését, s azt, hogy az erők felhalmozódása mennyire nem válhatott a XVII. században a magasabb fokra való feljutás emeltyűjévé. Az, ami jellegzetes, csupán a feudalizmus lehetőségeinek, a már meglévő kereteknek a kitöltődése, korábbi kezdemények beérése s a feudális, a földesúri-jobbágyi viszonyoknak éppen negyedévezrednyi újracmentelődése. Demény Lajos tanulmányában — és ez kapcsolja egybe más jellegű társadalomtörténeti monográfiákkal — megelevenedik a termelőerőket romboló, az emberi munkaerőt apasztó, a falvakat elhagyó kénytelen harcok, a szabadságért vívott küzdelmek világa. A hadak útján járó szerzőt követve, az olvasók előtt sok olyan oka is feltárul az előbb említett fejlődésnek, ami nélkül annak szükségzerű voltát nehezebben érthetnők meg. S ez azért lehetséges, mert erre a műfaji, kutatói munkamegosztási problematikára Demény Lajos is figyelmez. „Az eseményekben roppant gazdag századforduló — írja — nagyobb lélegzetű monografikus feldolgozást igényel. Még csak a székelyek támogatásának távolabbi mozgatórugóit sem dolgozhattuk fel kellő részletességgel, hiszen ehhez a XVI. század második felének székely társadalomtörténetét kell megírni. Ez pedig a kutatás mai szintjén szinte lehetetlen, annyira sok még a tisztázatlan kérdés. Dolgozatunk célja ennél szerényebb, tájékoztató, adatközlő jellegű. Figyelmünket a székelyek és Mihály vajda együttműködésének két legfontosabb mozzanatára összpontosítottuk.“ A szerényre formált célkitűzés azért lehet tehát még-

* Demény Lajos: A székelyek és Mihály vajda. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

is eredményeket érlelő, mert az eseménytörténeti, krónikási szerepre vállalkozó szerző tud a társadalmi való-világ szerkezetéről, arra figyelmeztet, és annak már feltárt szilárd elemeire építkeznek.

Az eseménytörténeti, a politikátörténeti műfaj különösképpen kedvez a történészi szubjektivitásnak, az elfogultságnak, a „pártoskodás”-nak. Erről a történeti magatartásformáról, Lucien Febvre nézeteire vonatkoztatva írta Vekerdi László, hogy a kiváló francia történész megtanulta: „minden történetírás legalább annyira tükrözi a történetészt is, mint amennyire a múltat, ez azonban csak addig hiba, amíg a történetész el nem ismeri.” Az mindenképpen bizonyos, hogy az objektivitás mezébe burkolt elfogultságnál sokkal becsebb és becsülendőbb a nyílt szubjektivitás; Lucien Febvre fogalmi készletéből kölcsönözött szavakkal: „a vállalt választás”. Demény Lajos a *közép- és délkelet-európai népek együttes függetlenségi harcát, a népek, s közöttük a románok és a magyarok összefogását* vállalta szívéhez közel állóként. Továbbá: nyíltan tett hitet amellett is, hogy a — török hódítás ellen felmozduló erők sorában oly jelentős súlyú — székely katona-parasztág mellett áll.

Demény részletesen ír arról, hogy milyen szorongatott helyzetben igyekszik Báthori Zsigmond fejedelem „teljes egészükben” megnyerni őket; miként ad nekik szabadságlevelet, és hívja őket fejenként hadba. Az 1595 őszen Havasalföld megsegítésére vonuló sereg zömét azután valóban ők alkották. A török ellen induló csapat „a császári és kozák segítséggel együtt majdnem tizenháromezer főből állott, tehát alig valamivel több katonából, mint a székely had fele. Számbelileg — s ezt Demény alaposan igyekszik tudatunkba véteni — tehát a székely had az egész erdélyi hadnak csaknem kétharmadát tette ki.” Vitézségüket, szerepüket Tírgoviszte és Giurgiu felszabadításában igen nagyra értékeli. Annál váratlanabbá és érthetlenebbé válik tehát a fejedelmi pálfordulás, a székely köznép jobbágysorba taszítása. „A székely szabadságokat újra eltiporták. A nagy véráldozat — írja Demény — hiábavalónak bizonyult. A székely nemesség az egész erdélyi rendiség támogatásával szervezeten, céltudatosan lépett fel a székely jobbágyság felszabadítása ellen... Báthori Zsigmond is levetette álarcát, már nem kendőzte igazi szándékát. Vajon várhatta-e ezek után, hogy a székelység ne gyűlölje, ne kívánja vesztét,

és ne keresse még »az ördöggel is szövetkezve« a Báthoriak kiirtását?”

Az a mód, ahogyan az 1596-os nemesi vérengzést, a „véres fársáng”-ot értékeli, szintén világossá teszi értelmi ítélkezését, érzelmi állásfoglalását. „A megtorlás, a kegyetlen kínzások sora, a hitszegés, az igazságtalanság és méltánytalanság lett a fizetsége a hősi, igazán halált megvető önfeláldozó harcnak, amellyel a közszékek megküzdöttek a havasalföldi hadjáratot, védték az országot nagy véráldozat árán. Az árulás — ítélkezik nyíltan szint vallóan Demény — mindig a legocsmányabb emberi tulajdonságok közé tartozott, de amikor nemcsak egy személyt, hanem egy egész közösséget, a valamikori szabad közösségek közösségét árulták el, csapták be hitvány hitszeggel, már az árulás is meghatározódott.”

A „vállalt választás” azonban nemcsak a szerzőnek, hanem recenziójának is jellemzője lehet. Meg is vallom, hogy a székely földműves-katonák sorsa engem szintén szabadságharcos ügyük mellé állított, és velük való együttérzésre készítetett, jóllehet én a társadalmi szerkezet belső mozgásrendje felől kíséreltem meg életük igazát felderíteni. Onnan, ahonnan a mélyből induló áramlások az állampolitika szintjére csapnak fel.

A „régii székely szabadságért” folyó küzdelem a viharos század végén érkezett el új szakaszához. Ekkor ígérte meg és vonta vissza felszabadulásukat Báthori Zsigmond, ekkor ígérte meg és adta ki Mihai Viteazul nevezetes szabadságlevelét, s alighogy elismert egy a székely jobbágyság érdekeit is csorbító országgyűlési határozatot, ellenfele, Csáky István máris vállalta a székely szabadság „oltalmazását”, és Básta is a császárnak vindikálta a „szabadságosztó”-nak járó köszönetet, s még a szász universitás is felkínálta a háromszékieknek a „régii jó” szokások védelmét, hogy végül 1601-ben ismét Báthori Zsigmond foglalja ki váltságlevelébe a székely közrend jussát a szabad élethez.

Ilyen feltételek közepette, a központi hatalommal való szövetségben vagy azal is küzdelembe sodrottan építették, alakították a székely közrendből — Demény hű krónikája szerint — a népet egyéforrasztó függetlenségi harc közös hagyományait, és teremtték meg azt az értékrendet, amelynek apákról fiakra örökítődött parancsa volt az, hogy a szabadság az egyetlen méltó formája az életnek.

Imreh István

Korszerű múzeumi hagyományok

A korszerű környezetszemlélet a természeti, társadalmi és kulturális környezet változásaira egyaránt figyel; ebben a megközelítésben becsülhetők fel valószínűleg azok az erők, amelyek a múltban munkáltak, a jelenben hatnak, és a fejlődés irányát megszabják.

A Sepsiszentgyörgyi Múzeumnak legutóbbi összevont Évkönyve (VI., VII.)* éppen ennek az egységes egészre tekintő szemléletnek a jegyében fogant. A kötetbe foglalt tanulmányok és közlemények, a múzeum körzetébe tartozó táj hivatott ismerőinek és kutatóinak a tudományos eredményei, olyan logikai láncba kapcsolódnak, illetve kapcsolhatók, mely túlmutat a megszokott múzeumi hagyományokon, és a fejlődés csigavonalában egy új, magasabb menetet képvisel; egy tájegység életének rendszerszemléletű megközelítéséhez nyújt támpontokat. A rendszer alkotóelemei, kompartmentumai ebben az esetben geológiai, földrajzi, biológiai és szociokulturális egységek. A társadalmi alrendszerben a táj életét a múltban meghatározó egykori emberekről régészeti emlékek vallanak; az évszázadok során a természeti adottságokkal többé-kevésbé egyensúlyba került népesség szokásairól a néprajzi tanulmányok tájékoztatnak. Az „ősnéprajz“ (régészet) és a mai népiélet kutatása több ponton egybekapcsolható, szervesen kiegészíthetik egymást; a két kompartmentum közötti kapcsolatokat Székely Zoltánnak, az évkönyv felelős szerkesztőjének bevezető tanulmánya vázolja fel.

Az ember és környezetrendszer egy másik szakasza a régészeti-történelmi dokumentumok és a néprajzi valóság értékelése. A néprajz és történelem közötti dinamikus viszonyra a bevezető nem tér ki részletesen, de az irodalomjegyzék felhívja a figyelmet Stefan Pascu akadémikusnak szemléletmegszabó tanulmányára. Ezeket az irányvonalakat követik például a kötetben az ókori történelemmel foglalkozó tanulmányok.

Az alrendszer számunkra legfontosabb szakaszát a jelenkori mozgalmas társadalmi események és átalakulások, ezeknek a folyamatoknak a rendszer többi egységével való kapcsolatai képviselik. Bár érthető módon egy múzeumi évkönyvben ez a kompartmentum csak

korlátozott mértékben lehet jelen, a mai szociológiai megközelítés szerencsére mégsem hiányzik, sőt a szerény terjedelem ellenére magvas, gondolatébresztő megállapításokkal járul hozzá az új, alakuló kapcsolatok árnyaltabb értelmezéséhez.

A globális környezetszemléletben a szellemi környezet kiemelt fontosságú és szerepű. Ezen belül vizsgálandók a nyelvi jelenségek is — minden etnikumnak néprajzi és biológiai szempontból a nyelvtől függő, illetve attól részben független sajátosságai vannak, és a különböző etnikai közösségek egymásra hatása a nyelv segítségével valósul meg elsősorban. Ilyenformán a tájnyelv és a táj egységeit jelölő földrajzi nevek vonatkozó tanulmányok szintén beilleszthetők az egységes rendszerképbe.

Az emberi közösségek adott természetes környezetben fejlődnek, azzal kölcsönös, dinamikus kapcsolatban vannak. A tanulmánykötet ezek közül a kapcsolatok közül az altalajjal, a felszíni formákkal és az élővilággal foglalkozik.

A szemléleten túl, immár címekre és szerzőkre tekintve Délkelet-Erdély VI. és XIII. század közötti történetéhez Székely Zoltán két értékes tényfeltáró és értelmező régészeti tanulmánnyal járul hozzá, a dákok Kelet-Erdélyben játszott szerepével H. Ion Crișan, Floare Costea, valamint Mitrea Bucur három történelmi tanulmánya foglalkozik. Ipar- és céhtörténettel Cserey Zoltán és Incze László jelentkezik, Cserey a kézdivásárhelyi zölencséh történetének egy szakaszát mutatja be, Incze a kézdivásárhelyi múzeum céhpecsétjeit és céhbehívó tábláit ismerteti. A XIX. század történelmét Székely Zoltán tanulmánya képviseli Gál Sándor és Gál József 1848-as forradalmi tevékenységéről; a jelenkor, a XX. század második felének történetéből pedig Kozák Albert mutat be részleteket.

Érdekes tanulmányt közöl L. Marcu és V. Neot, a Bodzaforodulói-medence régi jogszokásairól. Kósa-Szánthó Vilma néprajzosok és szociológusok számára egyaránt figyelemreméltó tanulmányban foglalja össze adatait és észrevételeit a vidék falusi társadalmának átrétegződéséről. A tárgyi néprajz köréből Seres András Kovászna megye régi fazekasközpontjairól közöl alapvető tanulmányt, Molnár István a Borszéki-medencében alkalmazott népi vadfogási módszereket foglalja össze egy olvasmánynak is izgalmas feldolgozásban, Gazda Klára

* Aluta, VI—VII. Studii și comunicări — Tanulmányok és közlemények — a Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve, 1974—1975.

pedig az esztelneki gyermekek pásztor-életéről közlő gazdagon dokumentált, érdekesítő írást. A konkrét tájismeretet a gyergyói határhasználat múltjára (Tarisznyás Márton), Jobbágyfalva és Ika-falva földrajzi neveire (Kocsis Lajos, illetve Székely Zsófia) vonatkozó tanulmányok, valamint Salamon Sándornak a rétyi tájszótára (D—E betűk) képviselik. Építészeti emlékmű, dokumentum jellegű tanulmány Kónya Ádám alapos felmérése a bikfalvi népi udvarházakról.

A természeti keretet Kisgyörgy Zoltán Kovászna megye ásványvizeiről és gázömléseiről, valamint Péter Eleknek és Makfalvi Zoltánnak a Görgény—Hargita vonulat posztvulkanikus jelenségeiről írott tanulmányai képviselik, a Kászoni-medence felszíni formáiról Kristó András írt monografikus összefoglalót. Kitűnő botanikatörténeti tanulmányt közöl — mintegy 210 címet idéz — a Brassói-medence északi részének növénytakarójára vonatkozóan Kovács Sándor és Rác Gábor. Két értékes (gombászati és florisztikai) tanulmánnyal jelentkezik az évkönyvben a hazai magyar mikológusok nesztora, László Kálmán; a Csíki-medence eutróf lapjainak dinamikájával Flavia Rațiu és Gergely János foglalkozik. Kovács Sándor természetvédelmi dokumentum-tanulmánya az 1974-es Kovászna megyei gólyaszámlálás adatait közli.

Az évfordulók kapcsán Szentkatolnai Bálint Gábor színes egyéniségére, munkásságára Zágoni Jenő hívja fel a figyelmet, Gyárfás Jenőre Varga Nándor Lajos, Árvay Józsefre Csia Ernő emlékeznek.

Értekesen egészíti ki a kötetet az a két címjegyzék, mely a sepsiszentgyörgyi múzeum kiadványait, illetve azt meg-

előzően az ezekben a kiadványokban megjelent tanulmányokat és közleményeket foglalja össze.

Az évkönyv nyelvi szempontból is változatos; tartalomjegyzékében nagyjából fele-fele arányban szerepelnek magyar, illetve román nyelvű tanulmányok. Az előző kötetekhez képest javult a nyomdai kivitelezés minősége és a technikai szerkesztés színvonala is — az értelemzavaró sajtóhibák és következetlen szakirodalmi idézetek ellen azonban még sokat kell küzdeniük a szerkesztőknek. Ajánlatos lenne a tanulmányok végén a megfelelő kiegészítő nyelven következetesen csatolni az eredmények és megállapítások tömör tartalmi kivonatát. A hazai és a helyi valóság s a nemzetközi tudományos értékelhetőség szempontjából feltétlenül az egységes román—magyar—német nyelvhasználat az indokolt, mégpedig olyan formában, hogy az alap-tanulmányt mindkét kiegészítő nyelven rövid tartalmi kivonat kövesse.

A Sepsiszentgyörgyi Múzeum szép hagyományaihoz méltóan törlesztette adósságát az elmaradt 1974/75-ös össze-vont évkönyv megjelentetésével. A kötet értékes tagja a múzeumi évkönyvek (Nymphaea — Bihar megye, Sargetia — Hunyad megye, Tibiscus — Bánság stb.) számban és tartalomban örvendetesen gyarapodó láncának. A szerkesztők külön érdeme, hogy a sokoldalúság hátrányából és buktatóiból előnyt kovácsolva egy ismét korszerű „integrációs-múzeumi szemlélet” hagyományának az útján indultak el. Ennek a szemléletnek az elméleti megalapozása és tudatos ápolása — mindenekelőtt új kötetek megszakítatlan sorának megjelentetésével — helyi, országos és egyetemes tudományos érdek.

Szabó T. E. Attila

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

SISTEME ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE

„Az atomfizikát megérteni ma már gyermekjáték ahhoz képest, hogy milyen nehéz a gyermek játékát megérteni.” Mircea Malița ezzel a paradoxonnal érzékelteti, az emberi-társadalmi jelenségek fokozódó bonyolultsága milyen nehéz helyzetbe hozza a matematikusokat, a rendszerkutatókat.

A tanulmánykötet az első hazai rendszerelméleti kollokvium (Brassó, 1973) anyagát teszi minden érdeklődő számára hozzáférhetővé. Együttel válaszolni próbál a fentebb jelzett kihívásra is. Figyelemreméltó helyet foglalnak el a gyűjteményben a Gr. C. Moisil elméleti hagyatékát továbbgondoló-alkalmazó tanulmányok (Ioji Bonis az erkölcsi cselekvés normarendszerét vizsgálja a Moisil kidolgozta deontikus logi-

kai modell alapján; az ugyancsak Moisl-tanítvány Solomon Marcus a színház kreatív-generatív mechanizmusait írja le a matematikai nyelvészet és a játékelmélet fogalmaival).

Mircea Malița a matematika elméleti perspektíváit taglalva vitába száll azokkal, akik túl sok reményt fűznek a számítógépben rejlő lehetőségekhez. „Hiába növeljük a számítógép fizikai (hardware) és programozásbeli (software) teljesítő-képességét, csak erre alapozva nem tudunk lépést tartani a bonyolultsággal. Az új kérdésfelvetések új konceptuális rendszert követelnek, vagy legalábbis a létező fogalmak heurisztikus »tovább-bonyolítását«, kifinomítását igénylik. A mátrix-algebra »véges« módszereit mindinkább a modern topológiai kiindulópont váltja fel. René Thom például a geometriai szellemet helyezte vissza jogaiba, amikor kidolgozta a »katasztrófák« elméletét. A klasszikus differenciálszámítás a folytonosságon alapul, a »katasztrófák« elmélete a megszakítottságra helyezi át a hangsúlyt: a diszkontinuitások elemi típusait írja le topológiai eszközökkel, s ezeket nevezi »katasztrófáknak«. A való világ legtöbb folyamatát ilyen »katasztrófákra« lehet redukálni, a sejtosztódás mennyiségi növekedésének az embrió minőségébe való »átcsapását« éppúgy, mint egy rosszul megépített híd »leszakadását«... Új fogalmi rendszerek kialakulására számíthatunk a matematikában.“ A matematika új nyelve Mircea Malița szerint nem lehet többé egy szűk szakmai elit szakszargonja. A társadalomtudományok kihívására válaszoló új típusú matematika nemcsak hogy mindenki számára érthető és megközelíthető, de elsajátítása a demokrácia elengedhetetlen feltétele. „A demokrácia tárgyi szemléletet követel — írja Malița —, és a matematika e szemléletnek egyetemesen érvényes eszköze, mely növeli a világ racionalitását. Az emberiség elsajátította a betűvetést, most a »számvetés« megtanulása van soron.“ (*Editura Academiei. București, 1977.*)

A. J.

G. B. KISTIAKOWSKY: A SCIENTIST AT THE WHITE HOUSE

Eisenhower elnök egyik újítása az ötvenes években a Fehér Ház apparátusában egy, a tudomány és technika kérdéseivel foglalkozó tanácsos kinevezése volt. E tisztséget másodikként a Harvard Egyetem professzora, Kistiakowsky viselte másfél éven át, Eisenhower elnöksége utolsó szakaszában. E munkájáról a professzor mindvégig naplót vezetett; ebből készült a szükséges átdolgozással (a nemzetbiztonsági és más követelmények tiszteletben tartásával) a fenti könyv. Az előszó Charles S. Mayer történész munkája.

A könyv érdekesen és a valóságot megközelítően írja le, hogyan alakult az USA politikája abban az eléggé zavaros időszakban; a „vércsék“ és „galambok“ közötti konfliktusokat, a valóságot ismerők és a meggyőződéseikben előítéletekre támaszkodók közötti ellentéteket.

Az első kérdés, amellyel az új tanácsosnak foglalkoznia kellett: az USA politikája az atomfegyverek betiltása tekintetében. Néhány évi tanácskozás után, amikor a Szovjetunió beleegyezett a korlátozott számú helyi ellenőrzésekre (olyan esetekre, amikor a szeizmográfok nem tudják kimutatni, földrengésről vagy atomrobbanásról van-e szó), úgy látszott, hogy közeli az egyezmény megkötése. Ennek ellenzői, élükön E. Tellerrel, próbálták zavarni a tanácskozásokat, többek között az ún. „Letter-gödrrel“ kapcsolatos számítások betérjesztésével, amelyek szerint több ezer méter átmérőjű, föld alatti tartályokban végzett atomrobbantásoknak a talajra való hatása annyira csökken, hogy nehéz lesz megállapítani, atomrobbantásról vagy szeizmikus kéregmozgásról van-e szó. Kistiakowsky próbálta menteni a tanácskozások eredményeit, bizonyítva, hogy a megegyezés kijátszása a rendkívül költséges és alacsony hatékonyságú „Letter-gödrökkel“ teljesen ésszerűtlen megterhelése bármelyik állam költségvetésének. Különböző körök nyomására mégis azt a feladatot kapta, dolgozzon ki olyan eljárást, amely lehetővé teszi az amerikaiaknak a visszalépést előbbi álláspontjukról, úgy tűntetve fel, mintha a tanácskozások elhúzódásáért a szovjet fél lenne a felelős. Javaslatai közül azt fogadták el, amelyik előirányozza ugyan a tanácskozások folytatását, de olyan nagy számú helyi ellenőrzést kötött ki, amely nem feleltethet meg a Szovjetunióknak, vagy ha mégis elfogadná az évi 100—200 inspekciónak, az lehetővé teszi az egyezmény esetleges kijátszásának felfedését.

Kistiakowsky tisztelte Eisenhowert. Ezt tükrözi a könyv, amely az elnököt egészen más egyéniségként ismerteti, mint az akkori sajtó, amely elsősorban az ügyeit másokra bízó szenvedélyes golfjátékost látta benne. Ténylegesen Eisenhower egyik megalapozója volt az akkori amerikai politikának. Egy atomkatasztrófa meg-

előzése érdekében szükségesnek tartotta tárgyalásokat folytatni a Szovjetunióval, és a külpolitikában kölcsönös megértésre törekedett. Mint hivatásos katonának megvolt az az előnye, hogy jól ismerte a Pentagon és volt kollégái fellegóságát, tehát nem vezethették félre cselfogásaikkal. Elnöksége végén tartott búcsúbeszédéből is kitűnik, szükségesnek tartotta korlátozni a katonai-hadiipari „lobby” befolyását a kormányzásban. Viszonylagos felvilágosultsága a világpolitikában nem tükröződött azonban a közelebbi kérdésekben, így nem értette meg a kubai forradalom indító-okait, és az ezzel kapcsolatos magatartásával a „vércsék” meg lehetek elégedve. Nem volt eléggé határozott egyes munkatársai provokációs politikájának a megfékezésében sem, s ez gyengítette a Szovjetunióval való korlátozott egyetértés politikai vonalát; ennek betetőzése lett volna az 1960-ra Párizsban tervezett magas szintű találkozó. Remélte, hogy ez a hidegháború végének kezdetét jelentené, de ezt megghiúsította egy provokáció, és pedig a Szovjetunió felé küldött s ott lelőtt U-2 kémrepülőgépp.

A könyv részletesen ismerteti az USA tudománypolitikájának a kérdéseit is. Tény, hogy Kistiakowsky a tudományos körök érdekeinek felvilágosult védője volt, helyesen értelmezte a tudomány és a technika feladatait, állást foglalt az ésszerű tudományos programok mellett, mint amilyen az űrutatások programja. Maga Eisenhower is meglepő felvilágosultságról tett tanúbizonyságot: hitt a tudományban. Más kérdés, hogy a tudományos köröknek is voltak szentjeik és vétközőik.

Kistiakowsky emlékirata, mint korunk politikája egyik jelentős szakaszának dokumentuma, igényt tarthat arra, hogy széles körben ismertté váljék. (*Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts and London, 1977.*)

V. J.

TURZAI MÁRIA: A VÁSÁRHELYI TALÁLKOZÓ

Turzai Máriaé, illetve a Politikai Könyvkiadóé az érdem a népfronti törekvések e kiemelkedő és emlékezetes megnyilvánulásának negyvenedik évfordulóján napvilágot látott kötet összeállításáért. Az igényes bevezető a Találkozó összehívásának történelmi szükségszerűségét elemzi, részletesen beszámol az előkészítésről és az értekezlet lefolyásáról, majd a Találkozó utóhatását, a kibontakozó bel- és külpolitikai konstellációt mutatja be.

A jól válogatott dokumentumok bepillantást nyújtanak a kezdeményezők gondolatvilágába, megszólaltatják a korabeli sajtóban kibontakozó polémia résztvevőit, és felidéznek a Találkozó román visszhangját. A további kutatások szempontjából igen értékes támpontokat kínálnak mind az értekezlet hivatalos iratai, mind a kiemelkedő szervezők és kortársak visszaemlékezései.

Túl a Vásárhelyi Találkozó történelmi helyének és szerepének megvilágításán, Turzai Mária kötetét igen hasznosnak fog bizonyulni a két világháború közötti romániai magyar társadalompolitikai és kulturális irányzatok elmélyültebb tanulmányozásához és felméréséhez.

A jegyzetanyag átfogó és pontos.

Az alábbi részlet a bevezető tanulmány zárófejezetéből való:

„A Vásárhelyi Találkozón elfogadott Hitvallás egységes szintézisbe olvasztotta a romániai magyarság társadalmi, nemzetiségi és politikai követeléseit, ugyanakkor meghatározta a különböző társadalmi rétegeket képviselő fiatal értelmiség legfőbb feladatait az antifasiszta népfronti tömörülés megvalósításában. A Hitvallás, Jancsó Elemér megfogalmazása szerint, »utat mutatott, de egyúttal régi ellentéteket is lezárt, olyan magas eszméket tűzött ki, amelyek egész évtizedeken át vezethetők az erdélyi fiatalságot«. Az értekezlet ilyen értelemben is új utat jelölt meg, azonban, mint minden járattan út, ez is nehézségekkel volt kikövezeve.

Ha a Vásárhelyi Találkozó mégsem teljesíthette hosszabb távon és elég eredményesen hivatását, és nemcsak a tanácskozás résztvevőinek akaratán múltott. A nemzetközi helyzet lényeges rosszabbodása, a hitleri agresszió, az ország kül- és belpolitikai helyzetének alakulása döntő módon s nem éppen a kívánt irányban befolyásolta a találkozó határozatainak megvalósítását. Ennek ellenére, a találkozó szelleme mégis tovább élt és, elsősorban a »baloldalon«, valóban cselekvőképessé vált. Ez pedig a kommunisták, baloldali szociáldemokraták, a MADOSZ, a demokratikus és antifasiszta mozgalom bátor harcosainak köszönhető, akik a kedvezőtlen körülmények ellenére és az akadékoskodók akaratával szemben igyekeztek valóra váltani a Hitvallásban rögzített célkitűzéseket, a Vásárhelyen vállalt feladatokat.“ (*Politikai Könyvkiadó. Bukarest, 1977.*)

G. E.